

UMUMTA'LIM MAKTABLARI GEOGRAFIYA TA'LIMIDA MEDIATA'LIM RESURLARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Mirzayeva L.E.

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti
"Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi*

Tayach so'zlar: ta'lim tizimi, innovatsion texnologiyalar, mediata'lim texnologiyalari, mediata'lim resurslari, geografiya ta'limi, axborotlarni tushunish va yoritish, audiovizual vositalar, pedagogik shart-sharoitlar, kommunikativ salohiyatlar, eksperiment.

Ключевые слова: образовательная система, инновационные технологии, медиаобразовательные технологии, медиаобразовательные ресурсы, географическое образование, понимание и освещение информации, аудиовизуальные средства, педагогические условия, коммуникативный потенциал, эксперимент.

Key words: educational system, innovative technologies, media education technologies, media education resources, geography education, information understanding and coverage, audiovisual tools, pedagogical conditions, communicative potentials, experiment.

Резюме:

Ushbu maqolada ta'lim tizimini zamonaviy ta'lim texnologiyalari va vositalari asosida tashkil etish hamda yuqori samaradorlikka erishish masalalari yoritilgan. Shuningdek, media tushunchasi, uning tarixi, mediata'lim texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha xorijiy tajribalar, umumta'lim maktablarida geografiya fanini o'qitishni mediata'lim texnologiyalari asosida takomillashtirish, o'quvchilarning mediasavodxonligini rivojlantirishning pedagogik asoslari yoritilgan.

Резюме:

В данной статье рассматриваются вопросы организации образовательной системы на основе современных образовательных технологий и инструментов и достижения высокой эффективности. Также освещены понятие медиа, его история, зарубежный опыт использования медиаобразовательных технологий, совершенствование преподавания географии в общеобразовательных школах на основе медиаобразовательных технологий, педагогические основы развития медиаграмотности учащихся.

Summary:

This article covers the issues of organizing the educational system based on modern educational technologies and tools and achieving high efficiency. Also, the concept of media, its history, foreign experiences on the use of media education technologies, improvement of geography teaching in secondary schools on the basis of media education technologies, and the pedagogical foundations of developing students' media literacy are covered.

Kirish. Mamlakatimizning hozirgi davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tamoyillari dunyoning rivojlangan mamlakatlar qatoridan munosib o‘rin olish uchun ma’naviy salohiyatimizni va iqtisodiy qudratimizni yanada oshirish, ularni XXI asr ilmiy-texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan tarzda qayta qurishni talab qiladi. Buning uchun yoshlarimizning erkin, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini yanada rivojlantirish, ularning bilim salohiyatlarini jahon andozalariga mos ravishda oshirish hamda kelajakda xalqimizga astoyidil xizmat qiladigan kasb egasi bo‘lib yetishishlari uchun shart-sharoitlarni yaratishni taqozo etadi. Mamlakatimizda yangi tahrirdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi ham ta’lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi ham takomillashtirildi [1].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 iyundagi “Respublikada axborot texnologiyalari sohasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5099-son Farmoni ham axborot kommunikasiya texnologiyalarini davlat boshqaruvi va davlat xizmatlari ko‘rsatishning barcha sohaslariga joriy etish, axborot xizmatlarini ilgari surish, “Elektron hukumat” tizimini rivojlantirish va amalga oshirish, xalq bilan muloqot qilish hamda aholining kundalik muammolarini joylarda o‘z vaqtida hal qilishning samarali mexanizmlarini yaratish, axborot texnologiyalarining raqobatdosh, shu bilan birga yuqori unumdorlikka ega tarmog‘ini shakllantirish uchun mamlakatning fanda ta’lim sohasidagi salohiyatidan etarli darajada foydalanish, respublikamizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda xalqaro axborot kommunikasion texnologiyalari (AKT) bozoridagi o‘rnini kuchaytirish borasidagi ustuvor vazifalarga muvofiq holda malakali kadrlar tayyorlash mazmunini qaytadan ko‘rib chiqish, xalqaro standartlarga javob beradigan oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun lozim bo‘lgan shart-sharoitlar yaratish masalalariga alohida to‘xtalgan [2]. Bundan ko‘rinib turibdiki, yoshlarimizni hayotda o‘z o‘rinlarini topishlari uchun ularga chuqur bilim, fan materiallari bo‘yicha ularda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish lozim bo‘ladi. Bu kabi dolzarb vazifalarni amalga oshirish ta’lim tizimi oldiga ulkan mas’uliyatni yuklaydi.

Asosiy qism. Ta’lim jarayonlarining sifat-samaradorligini oshirish va belgilangan maqsadga erishishda ta’lim jarayonlarida innovatsion, axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Bu o‘rinda ta’lim jarayonlarida mediyatexnologiyalardan foydalanish muhim o‘rinni egallaydi. Media atamasi lotinchada “medium”, ya’ni vosita, usul degan ma’nolarni anglatib, turli ko‘rinishdagi kommunikasiya va axborot vositasini bildiradi. A.A.Jurinning fikriga ko‘ra “media” – lotincha “media”

so'zidan olingan bo'lib, "vosita", "vositachi", yanada aniqrog'i, "ommaviy axborot vositalari" degan ma'nolarni anglatadi [3]. Shuningdek, u mediata'lim tushunchasini quyidagicha izohlaydi:

Mediata'lim – bu: a) pedagogik fan bo'lib, u – ommaviy axborot vositalari (OAV)ning bolalar va o'smirlarga ta'sirini o'rganadi va ta'lim oluvchilarni OAV dunyosi bilan tanishtirishga tayyorlashning nazariy masalalarini ishlab chiqish; b) o'qituvchi va o'quvchilarning amaliy hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, bolalar va o'smirlarni OAVdan foydalanishga, OAVning madaniyatdagi roli va dunyoni qabul qilishga tayyorlash; v) ta'lim sohasi – uning mazmuni – OAVning madaniyatdagi roli, dunyoni qabul qilishi haqida bilimlar va OAV axborotlari bilan samarali ishlash.

Mediata'lim tushunchasi esa fransuz tilida – "edukationauxmedias", nemis tilida – "mediadidaktik", ingliz tilida – "media education" tushunchalari bilan mos keladi. Demak, media - ta'lim jarayonlarini vizual materiallar yordamida tashkil etilishiga, ta'limning sifatli olib borilishiga va ta'lim oluvchilarning yuqori o'zlashtirishga erishishlariga xizmat qiladi.

Ya.Mamatova va S.Sulaymanovalarning fikricha hozirgi zamon jamiyati taraqqiyotiga medialarning ta'siri yil sayin oshib borib, ular vositasida insonlar atrof-voqelikni ijtimoiy va ruhiy jihatdan anglamoqda va baholamoqda. Zamonaviy medialarning asosiy jihatlari sirasiga tadqiqotchilar kreativlik (yaratuvchanlik, ijodkorlik) va innovasiyalarni kiritmoqdalar [4]. Aksariyat adabiyotlarda media tushunchasiga bir qancha tavsiflar berilganini aytish mumkin. "Media – ommaviy axborot vositalari, ham keng, ham maxsus auditoriyaga mo'ljallangan ko'ngilochar takliflarni tavsiya etuvchi, yangilik, axborot va reklama axborotini tarqatishga yo'naltirilgan ko'p sonli hamda serqirra funksiyalarni amalga oshiruvchi kommunikasiya kanallaridir" [5]. Ya'ni mutaxassislar media atamasi o'zagida aynan ushbu tavsifni ko'radi.

Medianing ilk turlari ancha oldin paydo bo'lganiga qaramay, XX asrning 50-60-yillarida mediadan ta'lim jarayonida foydalanish masalalari tadqiqotchilar e'tiborini tortgan. Mediata'lim medianing barcha turlari (ovozli, bosma, ekranli, grafik, va boshqalar) turli xil texnologiyalar bilan chambarchas bog'langan bo'lib, u insonlarga ommaviy kommunikasiyalardan ijtimoiy ongda qanday foydalanishni tushunish, boshqa odamlar bilan kommunikasiya vaqtida mediadan foydalanish ko'nikmasini o'zlashtirish kabi bilimlarni beradi.

Dunyoning ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlarida mediata'lim bo'yicha tajribalariga nazar tashlaydigan bo'lsak, Buyuk Britaniyada mediatexnologiyalar ta'lim jarayoni masalalari bilan shug'ullanuvchi bir nechta tashkilotlar tuzilgan bo'lib, ularning ichida 1933-yilda tashkil etilgan Britaniya kinoinstituti

(British Film Institute - BFI) ning alohida ko'rsatish mumkin. Sababi, tashkilot tarkibidagi o'qituvchilar uchun mediakurslar, seminar va konferensiyalar tashkil etishga ixtisoslashgan, shuningdek, ta'limda mediatexnologiyalarni qo'llashga oid tadqiqotlar o'tkazilgan, aynan pedagoglar uchun adabiyotlar, xususan, o'quv qo'llanmalar, uslubiy tavsiyanomalar nashr ettirildi. Ta'lim jarayonlarida mediatexnologiyalardan foydalanish tarixining xorijiy tajribalarini o'rganish natijalari shundan dalolat beradiki, 1988-1989 yillarda mediatexnologiyalar yordamida o'qitish ta'lim jarayonida birinchi marta Angliya va Uelsning milliy o'quv rejasini tarkibiga kiritilgan.

Natijada, mediatexnologiyalarni boshqa fanlarga ham qo'llash imkoniyatlari paydo bo'ldi. XX asrning 50-yillarida Belgiyada ham ta'lim jarayonlari mediatexnologiyalar asosida tashkil etila boshlangan. 1961 yilda Leven katolik universiteti professori J.M.Peters YuNESKO uchun tayyorlagan materialida kinota'lim tanqidiy tafakkur, estetik tarbiya, so'zsiz hayotiy tajriba, tahliliy qobiliyatni oshirishga yordam berishini ta'kidlagan. Ushbu davlatda ham mediatexnologiyaga oid ta'lim jaryoni boshqa davlatlarga o'xshash holatda taraqqiy etdi. Xususan, 1970-yillar boshlarida "Ta'lim jarayonida audiovizual vositalar metodik inspeksiyasi" xizmati paydo bo'ldi. 1975 yillarda esa Lejda "Audiovizual markaz" o'z faoliyatini boshladi. Buyuk Britaniya mediatexnologiyalarning ta'lim paradigmatlari Belgiya ta'lim tizimiga tizimiga ham keng joriy etila boshladi.

Mediatexnologik ta'limning kalit so'zlari ikkala davlatda bir-biriga yaqin va o'xshash. Germaniyada esa ushbu mamlakatlardan farqli o'laroq mediatexnologiyaga asoslangan ta'lim birmuncha sekin sur'atlarda rivojlandi. XX asrning 60-yillarida nemis pedagoglari mediaga o'qitishning maxsus texnik vositasi sifatida qarashadi [6]. Keyinchalik mediatexnologiyalar Germaniyada ham ta'lim jarayonlariga aniq fanlar bilan integrallashtirgan holda olib borildi. Bunda geografiya, san'at, ijtimoiy fanlar va boshqa fanlar bilan uyg'unlashgan holda o'qitila boshlandi. Ba'zi nemis pedagoglarining mediata'lim borasidagi fikrlariga ko'ra, mediatexnologik ta'lim - talabalarni mediatexnologiyalar asosida o'qitishning ilmiy-metodik ta'minotini takomillashtirishga xizmat qiladi. Germaniya universitetlarida ham mediatexnologiyalar ta'lim jarayonlarining asosiy qismida o'rganiladi. Aytish joizki, hozirgi vaqtda mediatexnologiyalarni ta'lim jarayonlarida o'rgatuvchi alohida ilmiy-tadqiqot institutlari ham mavjud.

Muhokama va natijalar. Shveysariya ta'limiga to'xtaladigan bo'lsak, ushbu mamlakatda mediatexnologik ta'lim nemis va fransuz mediapedagogikasi ta'sirida paydo bo'lgan va rivojlangan. Bizga ma'lumki, Shveysariya ko'p millatli mamlakat hisoblanib, 64% dan ortiq shveysariyaliklar nemis, 19%

dan ortiq aholisi fransuz tilida so‘zlashishadi. XX asrning 50-60-yillariga kelib Shveysariya maktablarida ham mediata’limni yo‘lga qo‘yishning aniq standartlari ishlab chiqildi. Shveysariya gimnaziylarida XX asr oxirlariga kelib mediata’lim mustaqil fan sifatida ham joriy etila boshladi. Unda o‘qitishning ilmiy-metodik ta’minotini takomillashtirish masalalari ustuvorlik qiladi.

AQShda ham ta’lim tizimida mediatexnologiyalardan foydalanishni keng joriy etish maqsadida bir nechta assotsiasiyalar tashkil etilgan bo‘lib, ularga Los-Anjelesdagi Mediasavodxonlik markazi (Senter for Media Literacy), Vashington, Nyu-Yorkdagi “Ta’lim videomarkazi” (Educational Video Center), Nyu-Meksikadagi “Mediata’lim markazi” (Center for Media Education), San Fransiskodagi “Mediasavodxonlik bo‘yicha strategiya” (Strategies for Media Literacy) assotsiasiyasi, Shimoliy Karolinadagi “Mediasavodxonlik ortidagi fuqaro” harakati, va Milliy alyans mediasan’ati va madaniyati (National Alliance for Media Arts and Culture) va boshqalarni kiritishimiz mumkin.

Professor A.V.Fedorov zamonaviy dunyodagi mediata’limni ommaviy axborot bilan muloqot madaniyatini takomillashtirish maqsadida mediamatnni to‘liq idrok qilish, tahlil va talqin qilish, baholash, kommunikativ salohiyatlar, ijodiy, tanqidiy tafakkur, mediatexnika yordamida o‘zini namoyon etishning turli xil shakllariga o‘qitish maqsadida ommaviy kommunikatsiya (media) materiallari va vositalari va yordamida shaxsni rivojlantirish jarayoni sifatida ko‘radi [6].

B.A.Iskakov ham o‘zining resurs markazi sharoitida o‘qituvchilarning mediakompetentlik darajasini rivojlantirish bo‘yicha yozilgan tadqiqot ishida “o‘qituvchining mediakompetentligi” tushunchasiga ta’rif bergan. Bu tushuncha shaxsiy tuzilma sifatida, o‘qituvchining mediatexnologiya vositalaridan samarali foydalanishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatini kompetent va sermahsul olib borish qobiliyatida o‘z ifodasini topadi [7]. Bunday faoliyat o‘qituvchini ochiq ta’limiy mediamakonda kasbiy o‘zini o‘zi realizatsiyalashga yo‘naltirish, mediatexnologiyalar mohiyatini anglashga ko‘maklashish, yaxlit pedagogik jarayonda ularni realizatsiyalash metodikasi bilan qurollantirish imkonini beradi.

Hozirgi vaqtda umumta’lim maktablarida geografiya ta’limi jarayonlarini mediatexnologiya vositalari yordamida tashkil etishning bir qancha ijobiy tomonlari mavjud. Bularga quyidagilarni kiritish mumkin [8]: - o‘quvchilarning axborotlarni oson qabul qilish va ulardan amaliyotda foydalanish malakalari rivojlanadi; - vizual ko‘rinishdagi verbal nusxalarni loyihalash layoqati va ko‘nikmalari shakllanadi; - pedagogik faoliyatida axborotlarni o‘ziga xos tushunish va foydalanish imkoniyatlari kengayadi; - global internet tarmog‘ida

erkin muloqotni amalga oshirish imkoniyati oshadi; - mediavositalar orqali o‘quvchilarning o‘quv materiallarini mustaqil o‘zlashtirish, mustahkamlash, takrorlash, topshiriqlarni erkin bajara olish imkoniyati mavjud; - o‘quvchilarning zamonaviy axborot ta‘lim resurslaridan samarali foydalanishi ularning axborot savodxonligining rivojlanishiga erishiladi; - geografiya fanidan yaratilgan elektron darsliklar, videodarslar va virtual laboratoriya mashg‘ulotlari yordamida fanga doir har qanday murakkab hodisa yoki jarayonni kuzatish, bajarish imkoni bo‘lmagan tajribalarni ko‘rsatish hamda tushuntirish mumkin bo‘ladi; - geografiya fanidan qiziqarli interaktiv dars va laboratoriya topshiriqlarini uy sharoitida ham mustaqil o‘tkazish imkoniyati yaratiladi; - virtual laboratoriya ishlarini ta‘lim jarayonlarini yanada qiziqarliroq va yangiliklarga boy tarzda tashkil etishda qo‘shimcha material sifatida namoyish etish mumkin.

Ammo, olib borilgan izlanishlar natijasida umumta‘lim maktablarida geografiya ta‘limi amaliyotining tahliliy natijalari shuni ko‘rsatdiki, ushbu fanni o‘qitishda quyidagi muammolar mavjud:

- ta‘lim muassasalarida geografiya fanidan laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil etish va olib borish uchun laboratoriya jihozlarining etishmasligi, mavjudlari ham talabga javob bermasligi;
- fan o‘qituvchilari tomonidan dars jarayonlarida mavjud laboratoriya jihozlaridan (agar mavjud bo‘lsa) unumli foydalanilmaslik;
- fan bo‘yicha mediatexnologiyalardan samarali foydalanilmaslik;
- mavzularga doir elektron axborot ta‘lim resurslari (elektron darsliklar, videodarslar, mobil ilovalar, multimedia ilovalari, taqdimotlar va b.)ning yetarli darajada yaratilmaganligi;
- geografiya xonalarining etishmasligi;
- o‘qituvchilarning mediata‘lim, mediaresurs va mediasavodxonlik kabi tushunchalarning mazmun-mohiyatini to‘liq tushunmasligi;
- zamonaviy o‘quv vositalaridan foydalanilmaslik [9].

Xulosa. O‘quvchilarning mediasavodxonlik darajalarini oshirishda ta‘lim tushunchalarining yangi qirralarini, ya‘ni o‘qish va o‘qitish jarayonida voqeliklarning yangi ko‘rinishlari va qo‘shimcha materialni yuzaga keltiradi. O‘qish jarayoni asosan mustaqil ta‘lim bilan bog‘liq. Sababi, o‘quvchilar aynan mustaqil ta‘lim jaryonida mediatexnologiyalardan foydalanish uchun ko‘proq imkoniyatlarga ega bo‘ladilar. Ta‘lim-tarbiya jarayonlarida ta‘limiy mediatexnologiyalardan foydalanish bo‘yicha eksperimentni tashkil etishda hisobga olingan bu holat zamonaviy mediata‘limning eng muhim yo‘nalishi - texnik va tabiiy madaniyatlarining zamonaviy tendensiyasi doirasida amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalar asosida bugungi kunda umumta'lim maktablari geografiya ta'limiga mediata'lim texnologiyalarini joriy etish bo'yicha quyidagilarga alohida ahamiyat qaratish lozim [10]: - ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini rekonstruksiya qilish, ta'mirlash, fanlarni o'qitishga oid yangi innovatsion asbob-uskunalarni ta'lim-tarbiya amaliyotiga joriy qilish; - zamonaviy innovatsion va pedagogik hamda mediatexnologiyalar vositasida ta'lim berishni anglagan metodik kvalifikatsiya va zamonaviy bilim, ko'nikmaga ega, zamon bilan raqobatlasha oladigan kadrlar bilan ta'lim jarayonlarini samaradorligini ta'minlash, fanlar mazmunini qayta ko'rib chiqish, takomillashtirish va zamon talablari darajasiga ko'tarish; - o'quvchilarda geografiya fanini mediatexnologiyalar asosida o'qitishning ilmiy-metodik ta'minotining ta'limiy mazmunini ilmiy texnik rivojlantirish va boshqalar.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.
2. Мусатаева И. С. Методика разработки и использования средств информационно-коммуникационных технологий для формирования геометрической компетентности учащихся основной школы // Диссертация. – Алма-Аты, 2008. –227 с.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по педагогическим и психологическим направлениям и специальностям / И. А. Зимняя. - Изд. 2-йе, доп., испр. и перераб. - Москва : Университетская книга. Логос, 2008 г. - 382 с.
4. Журин А.А. Интегрированное медиаобразование в средней школе. – Москва: Бином, 2013. – С. 405.
5. Mamatova Ya., Sulaymanova S. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyoti yo'lida. O'quv qo'llanma. – T.: Extremum-press, 2015. – 140 b. 60-64-b.
6. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. МОО ВПП ЮНЕСКО Информация для всех. 2007. – 616 с.
7. Mamatova Ya., Sulaymanova S. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyoti yo'lida. O'quv qo'llanma. – T.: Extremum-press, 2015. – 140 b. 60-64-b.
8. Mirzayeva L.E., Creation of electronic textbooks of geography and the requirements applied to them // Scientific research journal ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 8, August, 2023 Ispaniya P. 1-6.
9. Mirzayeva L.E. Methodology of creating electronic tests in geography science in ispring quiz maker software// International Conference on Interdisciplinary Studies and Scientific Research/ Hosted online from Cambridge, London., 2023. P. 120-126.
10. Mirzayeva L.E. Fanlarni o'qitishda yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish// Oliy ta'lim, fan va innovatsiya vazirligi, Toshkent amaliy fanlar universiteti xalqaro ilmiy – amaliy konferensiya "XXI asr fanlarida nazariy qonuniyatlardan foydalanishning amaliy muammolari va yechimlari" 2024 yil, 6-8 may.